

Ulbe Bosma

Global labour history

Geschiedenissen van arbeid en migratie vanuit mondiaal perspectief

Zestig jaar geleden was de geschiedenis van arbeid vooral de geschiedenis van blanke industriearbeiders die zich organiseerden in vakbonden en was de geschiedenis van migratie vooral de geschiedenis van de grote emigratie naar Amerika. In de afgelopen zestig jaar is de geschiedenis van arbeidsmigratie geëvolueerd tot een inclusieve en wereldwijde benadering. In deze ontwikkeling heeft het IISG, internationaal befaamd vanwege zijn unieke collecties op het gebied van het marxisme en anarchisme, een voorhoederol gespeeld.

Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam is in 1935 opgericht door de economisch historicus N.W. Posthumus. Het instituut is vermaard als archief met zijn belangrijke originele documenten van Karl Marx, Friedrich Engels en tal van andere voormannen en -vrouwen uit de socialistische en anarchistische bewegingen wereldwijd. Daarnaast bezit het IISG een onderzoeksafdeling, waar sinds 1999 'Global Labour History' het onderzoeksthema is. In het kader daarvan wordt ook de wereldwijde migratie bestudeerd. Dit artikel behandelt beide onderzoeksvelden en belicht ze vanuit een historiografisch perspectief om te laten zien hoe hun benaderingen zich gaandeweg hebben verbreed en verdiept.

De klassieke arbeidersgeschiedenis dateert van het einde van de negentiende eeuw en werd gelanceerd door Sidney en Beatrice Webb onder de titel *The History of Trade Unionism* (1894). In 1920, 25 jaar na de eerste druk, konden de Webbs terugblikkend vaststellen dat de vakbeweging intussen onstuimig was gegroeid en dat de organisatiegraad was toegenomen van twintig tot zestig procent.¹ De toon was gezet, de ontwikkeling van de vakbeweging

als emancipatoire strijd was, voorlopig althans, het centrale en glorieuze thema van de arbeidersgeschiedenis. Overigens zal ik verder in dit artikel vooral de Engelse term *labour history* gebruiken.

De klassieke geschiedschrijving van de migratie begon in de Verenigde Staten in 1940. Sinds de jaren twintig was er al een stroom van publicaties op gang gekomen over de sociale problemen die gepaard gingen met de komst van nieuwe migrantengroepen uit Zuid-Europa, maar historische beschouwingen beperkten zich vooralsnog tot artikelen. Marcus Lee Hansens *The Great Migration* (1940) was het eerste wetenschappelijke boek dat zich bezighield met de krachten die hadden geleid tot de negentiende-eeuwse massa-emigratie vanuit Europa naar de Verenigde Staten.² Daarmee was ook op dit terrein de toon gezet. De massale Europese migratie – zo'n 36 miljoen Europeanen emigreerden tussen 1846 en 1940 naar de Verenigde Staten – werd het dominante thema binnen de migratiegeschiedenis.

Terwijl *labour history* uitsluitend over de industriële wereld ging en migratiegeschiedenis zich vooralsnog voornamelijk beperkte tot de Europese trek over de Atlantische Oceaan, bleven tal van andere consequenties van de opkomst van de moderne wereldeconomie voor de arbeidsverhoudingen geheel buiten beschouwing. Dat tien miljoen Afrikanen in slavernij deze grote Europese exodus over de Atlantisch Oceaan waren voorgegaan, vormde letterlijk een verhaal apart. De geschiedenis van de miljoenen Chinese en Indiase plantagewerkers die onder indentureship (het onder dwang uitdienen van een contract als tegenprestatie voor een vrije overtocht) viel eveneens in een andere rubriek.

De historiografische afbakeningen liepen dus langs koloniale en raciale lijnen. De geschiedschrijving van Europeanen en hun overzeese afstammelingen beperkte zich tot vrije arbeid en vrije migratie, die van de niet-Europeanen kwam niet buiten het terrein van de arbeidsrekrutering in het kader van de koloniale productiesystemen. De historiografische ontwikkeling van naar ras en gender gesegmenteerde geschiedenissen van arbeid en migratie naar een steeds inclusievere en wereldwijde benadering heeft zich over de laatste zestig jaar voltrokken. Daarbij trad allengs de onvastheid van het begrip 'klasse' voor de dag, waarbij bovendien in de jaren tachtig het academische discours zich van klasse verplaatste naar 'identiteit'. Op dit moment zien we een voorzichtige comeback van klasse als analytisch begrip, wat overigens samenvalt met een prominentere plaats voor de politieke dimensie in de *labour history*, met name in opkomende landen als India en Brazilië.

History from below, postmodernisme en global connections

De geschiedenis van de vakbonden, zoals die was geïntroduceerd door het echtpaar Webb, manifesteerde zich als een geschiedenis van bovenaf, waarin het perspectief van de werkende klasse zelf ontbrak. Daarin kwam verandering aan het begin van de jaren vijftig, toen de beroemde historici Eric Hobsbawm en E.P. Thompson, behorend tot een stroming van verlichte communisten, het fameuze historische tijdschrift *Past & Present* oprichtten. E.P. Thompson wordt beschouwd als een van de vaders, of wellicht de vader, van de 'history from below', waarin arbeiders zelf een rol, oftewel agency, werd toegekend in hun klassenformatie. Die benadering sloeg wereldwijd aan, met name omdat zij ruimte liet voor het gebruik van het begrip klasse buiten de industriële wereld waar Marx het oorspronkelijk voor had bedoeld.

Thompsons ideeën verspreidden zich vanuit Engeland over alle continenten: naar India, Zuid-Afrika, Frankrijk, Spanje, Portugal, Brazilië, enzovoorts. Vele tientallen boeken dragen de titel '*The Making of ...*' – in te vullen naar land of stad van keuze – in navolging van Thompsons beroemde boek *The Making of the English Working Class*.³ Min of meer parallel aan Thompsons publicaties ontwikkelde zich het werk van Eugene Genovese – onder meer bekend vanwege *Roll Jordan Roll* – dat de agency van slaven beklemtoonde.⁴ Daarnaast migreerde Thompsons benadering van de industriële naar de rurale samenleving. Dat gebeurde door toedoen van James Scott, zoals blijkt uit diens boeken *The Moral Economy of the Peasant* en *Weapons of the Weak*. Diens begrip *everyday forms of peasant resistance* heeft betrekking op de dagelijkse strijd tussen boeren enerzijds (in Scotts geval in Zuidoost-Azië) en de staat, koloniale bedrijven of dorpselites die erop uit zijn land en arbeid aan de boeren te onttrekken anderzijds. De dagelijkse tegenstand van de boeren stelt grenzen aan machtsuitoefening, een proces dat minder zichtbaar is en toch door zijn alledaagsheid juist meer effect heeft dan de spectaculaire, maar tevens incidentele boerenopstanden.⁵ Bovendien vestigde Scott in navolging van Thompson de aandacht op de subjectieve aspecten van de klassenverhoudingen. In dit krachtenveld spelen interpretaties en verwachtingen, culturele aspecten en andere identiteiten, zoals bijvoorbeeld religieuze en etnische, allemaal hun rol.⁶

Allengs kregen labour historians ook oog voor allerhande lokale varianten op klassenverhoudingen en variaties in het globale kapitalisme. Die variaties ontstonden door een wisselwerking tussen de diepgaande invloed van de wereldmarkt op lokale arbeidsverhoudingen enerzijds en

de grenzen die lokale condities stelden aan deze economische penetratie anderzijds.⁷ Voorbeelden van dit besef kan men vinden in het werk van Frederick Cooper over Afrika en van Dipesh Chakrabarty over Bengal in India.⁸ Waar de globale en lokale niveaus elkaar raken, treden de intermediaire figuren op zoals in India de sardar, de meewerkend voorman die zowel een onmisbare component vormt van industrieel of plantagekapitalisme, maar tegelijkertijd is geworteld in de lokale sociale verhoudingen. Een soortgelijke rol vervulde overigens de mandoer in koloniaal Indonesië. Ook in de Europese geschiedenis zijn genoeg voorbeelden te bedenken, waarin lokale omstandigheden hun specifieke kleur geven aan de arbeidsverhoudingen. Het mondiale kapitalisme homogeniseert dus niet alles.⁹

Het toenemend besef van de culturele, identiteits- en lokale componenten in klassenvorming, waartoe Thompson de aanzet heeft gegeven, heeft zijn werk ook onder toenemende kritiek geplaatst. Dat is paradoxaal, maar niets anders dan het gevolg van het wereldwijde succes van zijn benadering die oorspronkelijk alleen voor Engeland was bedoeld. De Engelse ervaring was immers eerder uitzonderlijk dan maatgevend. Daarom wordt de wijdverbreide navolging van '*The Making of...*' geassocieerd met een naïeve lineaire geschiedschrijving waarin boeren en ambachtslieden van hun productiemiddelen worden beroofd, om vervolgens naar de stad gedreven op te gaan in een fabrieksproletariaat. Daar vormt zich het klassenbewustzijn, waaruit de vakorganisatie ontspruit. In deze teleologie hebben de werkende massa's weliswaar een rol, maar oefenen zij geen wezenlijke invloed uit op de richting van de geschiedenis. Dipesh Chakrabarty heeft zich in zijn geschiedenis van jutearbeiders in Bengal en in zijn boek *Provincializing Europe* krachtig geweed tegen de lineaire marxistische en Thompsoniaanse geschiedschrijving.¹⁰

Vanaf de jaren tachtig raakte het marxistische klassenperspectief uit de gratie. Dat gold niet in de laatste plaats voor India, waar E.P. Thompson in de late jaren zeventig nog op een olifant een sessie van de Indian History Congress was binnengereden, nadat hij tot president was gekozen van dit gezelschap. Zijn aanvankelijke bewonderaars namen na 1989 afstand van '*The Making of...*'¹¹ Voor een deel waren zowel de val van de Sovjet-Unie, de belangrijkste bondgenoot van India, als een toenemende oriëntatie op de academische mores in de Verenigde Staten hier debet aan.¹² Daarna maakte het postmodernisme, dat de fragiliteit en fluïditeit van begrippen benadrukte en daarmee een structuralistische opvatting van klasse

verwierp, een stormachtige ontwikkeling door. Een aantal belangrijke historici die zich tot in de jaren tachtig bezighielden met labour history ging mee in deze zogeheten linguistic of cultural turn.¹³

Historici die de labour history wel trouw bleven verdedigden zich tegen de linguistic turn in de geschiedenis door erop te wijzen dat wie beweerde dat maatschappelijke klassen instabiel waren en klassenloyaliteit allerm minst vanzelfsprekend, niets nieuws zei. Die inzichten waren namelijk zo oud als het marxisme zelf. Bovendien, zo merkten zij op, hadden Thompson en Scott juist een subtiel evenwicht gevonden tussen structurele en culturele benaderingen. Postmodernisme was in dat opzicht, zo heeft Dick Geary betoogd, weinig meer dan een vervanging van economisch determinisme door taal- of cultureel determinisme.¹⁴ Hij heeft daarmee een punt, want er zijn objectieve, of structurele, factoren, zoals economische ongelijkheid, waaraan het begrip klasse is gerelateerd en waarvoor de discoursanalyse blind is. Bovendien, zo merkt Frederick Cooper op, blijven Marx en Thompson relevant als het gaat om de vraag hoe mensen hun zeggenschap over hun productiemiddelen verliezen en welke mogelijkheden zij benutten om zich tegen deze nieuwe situatie te wapenen.¹⁵

De ontwikkeling van het wereldwijde kapitalisme heeft natuurlijk wel degelijk diepgaande consequenties gehad voor de gehele wereldbevolking. Als analytische categorie blijft klasse een centraal begrip voor labour historians. Klasse als analytische categorie dient dan ook te worden onderscheiden van klasse als categorie van praxis, dus zoals deze in het dagelijkse spraakgebruik voorkomt. De laatste is namelijk een tijdgebonden fenomeen, dat moet concurreren met andere loyaliteiten zoals religieuze en etnische. In de loop van de negentiende eeuw kwamen organisaties op die in termen van klasse spraken en diezelfde organisaties werden minder prominent vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw. We hebben, zoals Dick Geary opmerkt, het postmodernisme niet nodig om de fragiliteit en tijdgebondenheid van klasse (als categorie van praxis) te zien.¹⁶ Daar zou ik aan toe willen voegen dat door de postmoderne afkeer van het begrip klasse het kind met het badwater is weggegooid. Het verminderd gebruik van klasse als analytische categorie heeft als minder wenselijke consequentie dat de aandacht is verminderd voor de politieke en economische dimensies die het historische verhaal structuur en context geven.¹⁷

Ondertussen zijn steeds meer aspecten en gezichtspunten aan de labour history toegevoegd, waarbij men kan denken aan gezin, gender en

leefomgeving. Iedere loontrekker leeft in een sociale context: hij of zij maakt meestal onderdeel uit van een gezin, waarbij productieve en reproductieve taken worden gecombineerd. Loonarbeid kan bovendien gepaard gaan met andere inkomenverwervende activiteiten. Het is bijvoorbeeld van bijna alle culturen en tijden dat landbouwers hun inkomen van eigen of gepachte grond aanvullen met arbeid in loondienst. Ook in andere opzichten vallen de grenzen tussen verschillende arbeidsverhoudingen niet strak te trekken. Iemand kon bijvoorbeeld zelfs slaaf zijn en toch gelegenheid hebben geld te verdienen om zich weer vrij te kopen. Dat kwam voor in zeventiende- en achttiende-eeuws Batavia maar ook in negentiende-eeuws Brazilië. In de Romeinse tijd waren er ook enorme aantallen slaven, maar tegelijk valt op hoe vaak hun conditie een tijdelijk karakter droeg.¹⁸ Omgekeerd was de vrijheid van loonarbeiders in West-Europa betrekkelijk. Dat gold niet in de laatste plaats voor Engeland, waar de masters and servants act tot 1871 loonarbeiders dreigde met strafrechtelijke maatregelen als zij zich niet hielden aan hun arbeidscontract.

Zoals ik hiervoor opmerkte, stond de studie van de slavernij lange tijd los van de labour history en de migratiegeschiedenis. We zien de laatste vijftien jaar echter een convergentie optreden, waarbij bijvoorbeeld de aandacht is gegroeid voor het feit dat slavernij zich niet beperkte tot het Atlantisch gebied, maar ook in Azië en natuurlijk in de Europese Klassieke Oudheid veelvuldig voorkwam. Slavernij zien we dus overal ter wereld en door de gehele geschiedenis tot op de dag van vandaag.¹⁹ Omgekeerd is vrije loonarbeid niet beperkt tot de industriële en postindustriële samenlevingen; hij bestond namelijk al veel eerder en ook buiten Europa, bijvoorbeeld in de islamitische wereld.²⁰

We zien dus dat de segmentatie naar gender en soorten arbeidsverhoudingen plaats begint te maken voor een universeler gezichtspunt. Zoals Marcel van der Linden, de onderzoeksdirecteur van het IISG, vaststelt aan het slot van zijn boek *Workers of the World*:

“There are many important common characteristics of chattel slaves, self-employed laborers and “free” wage earners (“wage slaves”) which until now have often been overlooked. At the same time, the studies I refer to also prove that the class of subaltern workers is internally very varied, and often divided within itself.”²¹

Dit citaat vat de huidige stand van de wetenschap op dit terrein uitstekend samen: het is zinvol om alle vormen van arbeid in samenhang te analyseren

en er ons tegelijkertijd van bewust te zijn dat klassenloyaliteiten worden doorsneden, en menigmaal overheerst, door andere loyaliteiten.

We kunnen zeggen dat labour history sinds Thompson niet langer wordt gezien als een verzameling nationale geschiedenissen van de door vakbonden geleide arbeidersemancipatie. Bovendien is er tegenwoordig veel meer oog voor transnationale verbanden en globale connecties. Hier ligt ook de verwantschap met de Global History, zoals die is ontwikkeld door historici als William H. McNeill, Philip D. Curtin en Patrick Manning.²²

Relevant voor de labour history is bijvoorbeeld dat tot deze connecties ook value chains of commodity chains behoren, een begrip dat carrière maakt door publicaties van de socioloog Gary Gereffi. Het gaat hier om de stadia die een product doorloopt van ruwe grondstoffen tot eindproduct en waardoor werkers over de gehele wereld met elkaar worden verbonden.²³

Dat betekent tevens dat werknemers in verschillende delen van de wereld die bij de productie zijn betrokken niet dezelfde belangen hebben. Hoe hoger het loon aan het eind van de keten, bijvoorbeeld voor de marketeers, hoe minder er overblijft voor degenen die het echte productiewerk doen in bijvoorbeeld Bangladesh.

Global Migration History

Terwijl labour history zich verbreedde en compartimentalisering overwon om global labour history te worden, voltrok zich een soortgelijk proces in de migratiegeschiedenis. In 1997 publiceerden Jan en Leo Lucassen de spraakmakende bundel *Migration, Migration History, History*, die tot doel had de tot dan toe gehanteerde dichotomieën in de migratiegeschiedenis te overstijgen. Historici hebben lange tijd vrije en onvrije migranten als geheel verschillende categorieën beschouwd; hetzelfde deden zij met seizoensmigranten en landverhuizers. In werkelijkheid zijn ook hier de grenzen moeilijk te trekken en kan men begrippen als 'vrij' en 'onvrij', 'seizoensmatig' en 'permanent' beter zien als uitersten op een schaal.²⁴ De parallel met de doorbreking van gesegmenteerde en lineaire geschiedopvatting in de labour history, zoals hiervoor besproken, dringt zich hier op. Het klassieke migratieverhaal van Hansen dat ging over trans-Atlantische landverhuizers verbreedde zich naar lokale perspectieven en naar buiten de Atlantische wereld. Het beeld van een trek van het platteland naar de stad is te lineair gebleken, omdat migranten slechts een deel van hun leven in de stad doorbrachten en de band met de dorpen hielden.

Wat gold voor Europa ging ook op voor India. Ik noemde al de sardars, de voorlieden, die de intermediairs vormden in de seizoenmigraties van rurale gebieden naar de jute industrie. Omgekeerd laten alle primordiale banden die men bij het Indiase urbane proletariaat aantreft zich evenzogoed voor het negentiende-eeuwse Europa beschrijven.²⁵ Ook Europese migratiestromen, variërend van seizoenmigraties tot trans-Atlantische migraties, functioneerden dankzij informatiesystemen die door familiale of lokale verwantschappen werden gedragen.

Net als in de labour history is ook in de migratiegeschiedenis de industrialisatie, en het daarbij behorende moderniseringsparadigma, lange tijd richtinggevend geweest. Dat gold bij uitstek voor Wilbur Zelinsky's these van de 'mobility transition', die erop neerkomt dat met de industrialisatie een demografische transitie optrad van lage naar hoge fertiliteit en van hoge naar lage mortaliteit, een bevolkingsexplosie teweegbrengend, die op haar beurt weer tot migratie aanleiding gaf.²⁶ Pre-industriële samenlevingen, zo heeft Zelinsky betoogd, waren statisch, een standpunt dat sinds de jaren zeventig niet meer houdbaar is. In dit verband mag Jan Lucassens boek over de trekarbeid in de vroegmoderne tijd worden genoemd naast Leslie Page Mochs werk over de pre-industriële migratie in Europa.²⁷ Buiten het Noord-Atlantische gebied werd het oriëntalistische karakter van het beeld van statische Aziatische samenlevingen op de korrel genomen. De perceptie van statische samenlevingen waarin bijvoorbeeld Chinese boerenzonen niet hun huis verlieten, en waarin taboes op reizen Indiërs en Chinezen van overzeese reizen afhielden, had in de koloniale geschiedschrijving namelijk mooi gecontrasteerd met het andere, propagandistische, beeld van jonge Europeanen die de zeeën bevoeren om hun dromen na te jagen.²⁸

Het is intussen gemeengoed dat de pre-industriële en niet-westerse samenlevingen niet statisch waren. Daarmee was echter niet Zelinsky's these volkomen van tafel geveegd. De vraag blijft wat nu het effect van industrialisatie op nationale en internationale migraties is geweest. Een groep historici geleid door de gebroeders Jan en Leo Lucassen, heeft in de afgelopen jaren Zelinsky's model empirisch getoetst voor Europa en delen van Azië. Hun conclusie luidt dat wereldwijd de migratie in zijn verschillende vormen weliswaar sterk is toegenomen in de tweede helft van de negentiende eeuw, maar dat dit slechts ten dele is veroorzaakt door industrialisatie en veeleer door snellere en goedkopere verbindingen.²⁹ Deze stelling werd overigens bevestigd door het spraakmakende artikel van Adam McKeown tien jaar geleden in de *Journal of World History*, waarin

hij voorrekende dat grote transatlantische migratie tussen 1840 en 1940 haar evenknieën had in de evenzogrote migraties in het noordelijke deel van Oost-Azië en in Zuidoost- en Zuid-Azië.³⁰

Veel van de kennis over migratie buiten het Atlantische gebied was verkaveld over verschillende specialismen, zoals slavernijstudies of regionaal georiënteerde specialismen. Die thematische en ruimtelijke verkaveling maakt langzamerhand plaats voor een mondiaal perspectief, waarin interactie centraal staat. In de jaren negentig is een begin gemaakt met migratiegeschiedenis als universele geschiedenis, een proces dat zich in deze eeuw heeft versneld.³¹ Mijlpalen daarin zijn Dirk Hoeders *Cultures in Contact* in 2002, dat de laatste duizend jaar bestrijkt, en Patrick Mannings *Migration in World History* dat zelfs nog veel verder teruggaat in de tijd.³² Gesteund door een multidisciplinaire methodologie – waarin taalkunde, paleontologie en zelfs DNA-onderzoek een rol spelen – betreden migratiehistorici zelfs het terrein van de verre prehistorie.³³

Global and Political turn

Sinds het einde van de jaren zeventig zien we parallelle bewegingen in de wetenschap en in de wereld die zij bestudeert en waarvan zij zelf natuurlijk ook weer deel uitmaakt. In de wetenschap is er de postmoderne afrekening met het Grote Verhaal geweest.³⁴ De wereld buiten de academie is al even fluïde en onzeker, want er heeft zich een enorme verandering voltrokken in de samenstelling van de postindustriële beroepsbevolking. De blauwe boorden sector is al sinds decennia gemechaniseerd en op dit moment treft de digitalisering het middenkader van de witte boorden. Daarnaast kennen de arbeidsmarkten in de rijke landen een substantiële groep arbeidsmigranten voor wie het heersende arbeidsrecht systematisch wordt ontdoken; we zien dat in Nederland veelvuldig in de bouwsector en in de landbouw. Verder treedt er met de vermindering van het belang van de industriële sector in hoogontwikkelde landen een toename van flexibele werktijden, een vervaging van de scheiding tussen werk en privéruimte en daarmee vervaging van het onderscheid tussen stukloon en uurloon op. Dat laatste was nu juist kenmerkend voor de industriële arbeid, en werd gesymboliseerd door de prikklok. Is die discipline van arbeid met de klok uiteindelijk maar een intermezzo geweest?

De huidige ontwikkelingen roepen tal van vragen op, waarbij voor de beantwoording niet alleen een historisch, maar ook een wereldwijd

perspectief onontbeerlijk is. Labour historians maken onderdeel uit van het heden en hun eigen omgeving die hun percepties kleurt. Tot nog toe worden die gedomineerd door de toenemende Noord-Atlantische sociale onzekerheden, die paradoxaal gelijk opgaan met een depolitisering van sociale kwesties, die zich onder meer uit in een teruglopende organisatiegraad van loontrekkers. Die tanende vakbeweging mag dan een wereldwijd verschijnsel zijn, maar dat geldt zeker niet voor depolitisering van klassentegenstellingen. Dat laatste is typisch iets voor postindustriële samenlevingen, waar de culturele paraferalia van klasse zoals taal, kleding en consumptiepatronen zijn verbleekt en het merendeel van de bevolking zich beschouwt als middenklasse. Dit is niet representatief voor de rest van de wereld. In India, bijvoorbeeld, toont de ongelijkheid zich nadrukkelijker, zijn de maatschappelijke verhoudingen veel grimmiger, en kent de overheid weinig scrupules om haar geweldsmonopolie tegen de factor arbeid in te zetten. India is niet het enige voorbeeld.

Wereldwijd zijn sociale conflicten, en arbeidsconflicten in het bijzonder, dus allerm minst geluwd. Dat verklaart ook waarom Indiase labour historians de politieke- en klassendimensie weer terug willen brengen zonder terug te keren naar de nauwe focus op vakbonden en hun leiders uit de tijd van het echtpaar Webb.³⁵ Tegenover hedendaagse tegenwerpingen dat klasse maar een van de identiteiten is naast die van religie, etniciteit en kaste, kunnen zij wijzen op de historische ervaring dat op klasse gebaseerde mobilisering altijd moest concurreren met religieuze of etnische loyaliteiten en bovendien gewoonlijk vrouwen buitensloot. We zien nu dat de pendule terugbeweegt, misschien nog niet in Nederland maar al wel in landen als India en Brazilië, Indonesië en wie weet over enige jaren ook in China.

Tegen deze achtergrond zien we labour historians een begin maken met een comparatieve en historisch geïnformeerde discussie over de massale toename van informele, tijdelijke en preciaire posities op de arbeidsmarkt. Dat we deze vragen tegelijkertijd stellen in Delhi en Amsterdam geeft aan dat Global Labour History ook geworteld is in de realiteit van mondiale vraagstukken rondom arbeid. Dit ondanks het feit dat de economische werkelijkheid in deze twee locaties hemelsbreed verschilt, wat de vraag relevant maakt of we hier te maken hebben met wereldwijde ideologische factoren, gewoonlijk aangeduid met het 'neoliberalisme'.³⁶

De rol van het IISG

In het voorgaande liet ik zien dat global history niet alleen gaat over het identificeren van grote structurele veranderingen op mondiaal niveau maar ook over lokale diversiteit. Dat laatste noopt tot openstaan voor meerstemmigheid in de geschiedenis. Historici laten zich nu eenmaal net als ieder ander gemakkelijk leiden door de eigen maatschappelijke context en nemen al gauw de eigen ervaring als algemeen geldig aan. Om dit patroon te doorbreken, heeft het IISG sinds de jaren tachtig grote vergelijkende workshops gehouden om perspectieven uit tientallen landen verspreid over de wereld bijeen te brengen. Dit culmineerde in 1999 in de instelling van 'Global Labour History' als het overkoepelend thema van het onderzoek op het IISG. De internationale oriëntatie van de afdeling werd versterkt doordat internet onderzoekers uit de hele wereld in staat stelde intensiever dan ooit met elkaar samen te werken. Daarbij blijven belangrijke obstakels te overwinnen. Landen met een lager per capita inkomen hebben in het algemeen ook minder historici, en hun perspectieven komen daardoor minder aan bod.

Nochtans wordt de wens tot wereldwijde dekking en thematische variëteit van de global labour-historici steeds beter gerealiseerd. In een themanummer van het Franse tijdschrift *Le Mouvement Social* (no. 241) over *histoire mondiale du travail*, verzorgd door Marcel van der Linden, vinden we een bijdrage over wereldwijde migratie van Adam McKeown. Daarnaast treffen we artikelen aan over de enorme verscheidenheid aan arbeidsrelaties op katoenplantages wereldwijd, over diamantbewerkers, over prostituees, over militairen en over zeelieden. Labour history is daarmee volgens Van der Linden een veld van studie zoals kunstgeschiedenis, en geen theoretische benadering zoals de world systems theory van Immanuel Wallerstein.

In 2004 werd mede door het IISG de 'Global Migration History Programme' opgezet.³⁷ Deze groep heeft als missie geformuleerd:

'To fully understand the causes and effects of migration and settlement processes in the current globalising world, a long timeframe and a global perspective are essential. Historical migration studies have long focused primarily on the European and Atlantic worlds. In this programmatic and long term project, we aim to broaden the perspective to include the full migration experience of the non-Western world...'³⁸

'Systematisch', 'wereldwijd' en 'lange termijn' zijn de sleutelwoorden bij de IISG onderzoeksprojecten. Een goed voorbeeld daarvan is de *Global Collaboratory on the History of Labour Relations 1500-2000*, een groot internationaal programma dat het IISG sinds 2004 ontwikkelt. Dit heeft tot doel om verschillende soorten arbeidsrelaties wereldwijd en door de tijd heen te identificeren en te analyseren.³⁹ Daarbij worden vragen gesteld als welke de rol van vrouwen in het arbeidsproces in verschillende tijden en culturen is geweest of wat op enig moment het aandeel van de slavernij of lijfeigenschap in de mondiale arbeidsverhoudingen was. Het gaat hier om een groot project waaraan meer dan honderd onderzoekers van over de hele wereld meewerken. Met het aanleggen van zulke grote databestanden over de wereldwijde economische en sociale geschiedenis werkt het IISG in de geest van zijn oprichter N.W. Posthumus, die ooit, honderd jaar geleden, begon historische datareeksen over lonen en prijzen te verzamelen.

Noten

1. Preface to the Sidney Webb en Beatrice Webb, *The History of Trade Unionism* (New York: Longmans, Green, 1920) 1st edition 1894.
2. Marcus Lee Hansen en Arthur M. Schlesinger, *The Atlantic Migration, 1607-1860: A History of the Continuing Settlement of the United States* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1940); over Hansens betekenis voor de migratiegeschiedenis zie: Allan H. Spear, 'Marcus Lee Hansen and the historiography of immigration,' *Wisconsin Magazine of History* 44 (1961): 253-268.
3. E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon Books, 1964).
4. Zie: R. Johnson, 'Edward Thompson, Eugene Genovese, and Socialist-Humanist History,' *History Workshop Journal* 6 (1978): 79-100; Eugene D. Genovese, *Roll, Jordan, Roll. The World the Slaves Made* (New York: Pantheon Books, 1974).
5. James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1985), 29. En zie ook: James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia* (New Haven: Yale University Press, 1976).
6. Scott, *Weapons of the Weak*, 43.
7. Cooper, 'Work, Class and Empire', 239.
8. Cooper, 'Work, Class and Empire', 240.
9. Rajnarayan Chandavarkar, 'The Making of the Working Class': E.P. Thompson and Indian History', *Workshop Journal*, 43 (1997) pp. 177-196 en hier p. 183.
10. Chakrabarty, Dipesh, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000).
11. Chandavarkar, 'The Making of the Working Class', p. 179.
12. GPD, 'E P Thompson and "Eurocentrism"', *Economic and Political Weekly*, April

- 16, (1988), 763.
13. Dit geldt bijvoorbeeld voor Dipesh Chakrabarty, Gyan Prakash en Ann Laura Stoler.
14. Dick Geary, 'Labour History, the "Linguistic Turn" and Postmodernism', *Contemporary European History* 9 (2000): 445-462.
15. Frederick Cooper, 'Work, Class and Empire: An African Historian's Retrospective on E.P. Thompson', *Social History*, 20 (1995): 235-241, 238-239.
16. Zie Geary, 'Labour History'.
17. Marcel van der Linden en Jan Lucassen, *Prolegomena for a Global Labour History* (Amsterdam: International Institute of Social History, 1999) en *Prolegomena* p. 6.
18. L. de Ligt, *Peasants, Citizens and Soldiers: Studies in the Demographic History of Roman Italy 225 BC-AD 100* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).
19. Markus Vink, "'The World's Oldest Trade': Dutch Slavery and Slave Trade in the Indian Ocean in the Seventeenth Century," *Journal of World History* 14 (2002): 131-177; L. de Ligt, *Peasants, Citizens and Soldiers*.
20. Maya Shatzmiller, *Labour in the Medieval Islamic World* (Leiden [u.a.]: Brill, 1994).
21. Marcel van der Linden, *Workers of the World: Essays Toward a Global Labor History* (Leiden: BRILL, 2008), 378.
22. Korthedshalve verwijs ik hier naar mijn oratie "Over de taak van de sociaal-historicus: mondiale problemen en digitale kansen." Inaugurele Rede Vrije Universiteit Amsterdam, 15 november.
23. Zie Gary Gereffi en Miguel Korzeniewicz, *Commodity Chains and Global Capitalism* (Westport, Conn: Greenwood Press), 1994.
24. Jan Lucassen en Leo Lucassen, *Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives* (Bern: Peter Lang, 1997).
25. Rajnarayan Chandavarkar, "'The Making of the Working Class": E.P. Thompson and Indian History', *History Workshop Journal* 43 (1997): 185; 188.
26. Wilbur Zelinsky. *The Hypothesis of the Mobility Transition* (New York: American geographical society, 1971).
27. Leslie Page Moch, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (Indiana University Press, 1992); Jan Lucassen, *Naar de kusten van de Noordzee. Trekarbeid in Europees perspectief, 1600-1900* (Gouda: #, 1984).
28. Sucheta Mazumdar, "Localities of the Global: Asian Migrations between Slavery and Citizenship," *International Review of Social History* 52 (2007): 124-133.
29. Jan en Leo Lucassen, *Globalising Migration History. The Eurasian experience (16th-21st centuries)* (Leiden: Brill, 2014); J. Lucassen en L. Lucassen, "The Mobility Transition Revisited, 1500-1900: What the Case of Europe Can Offer to Global History," *Journal of Global History* 4 (2009) 347-377; J. Lucassen en L. Lucassen, "From Mobility Transition to Comparative Global Migration History," *Journal of Global History* 6 (2011): 299-307. Zie ook Jan en Leo Lucassen, *Globalising Migration History*.
30. Adam McKeown. "Global Migration, 1846-1940," *Journal of World History* 15 (2004): 155-189.
31. Robin Cohen, *The Cambridge Survey of World Migration* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); Jan Lucassen en Leo Lucassen. *Migration, Migration History*,

- History: Old Paradigms and New Perspectives* (Bern: Peter Lang, 1997).
32. Dirk Hoerder, *Cultures in Contact: World Migrations in the Second Millennium* (Durham: Duke University Press, 2002); Patrick Manning, *Migration in World History* (New York: Routledge, 2005).
 33. Jan Lucassen, Leo Lucassen en Patrick Manning, *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches* (Boston, Mass: Brill Academic Publishers, 2010).
 34. De kritiek op het 'Grote Verhaal' is het handelsmerk van de postmoderne sociale en geesteswetenschappers in navolging van Jean-François Lyotards kritiek op de vooruitgangsgedachte.
 35. Zie <http://socialhistory.org/nl/events/cfp-association-indian-labour-historians>.
 36. Ibidem.
 37. Van der Linden en Lucassen, *Prolegomena*; Het initiatief voor het Global Migration History Programme werd genomen door Jan en Leo Lucassen. Zie <http://socialhistory.org/nl/projects/global-migration-history-programme>.
 38. <http://socialhistory.org/nl/projects/global-migration-history-programme>.
 39. <https://collab.iisg.nl/web/labourrelations>.